

СЛЮСАРНЕ РЕМЕСЛО ЛЬВОВА В ОЗДОБЛЕННІ ДАХІВ БУДІВЕЛЬ ХVIII–XX ст.

© Василенко Ф.І., 2006.

З’ясовано історичний розвиток виникнення прикраси верхньої частини будівлі, а саме даху, її еволюції у сусідніх землях, державах і найповніше в етнічних землях України. Ця наукова публікація розшифровує ковані елементи решіток, які залучалися у композиції видатних майстрів ковальського–слюсарного мистецтва Львова.

Протягом історичного розвитку стилів та удосконалення архітектурної будівлі, а саме дерев’яної, кам’яної тощо будівельники та архітектори завжди приділяли увагу функціональному та естетичному вирішенню даху – вінцеві будівлі. Простежуючи та вивчаючи початки цього виду мистецької оздобы даху, знаходимо її в Трипільських містах (мегаполісах) на дво- та триповерхових будівлях [1].

Первинна назва житлової будівлі “Хатти” походить з часів неоліту, а саме з VII–IV тис. до н. е. [2] та означає захист, схованку, прихисток, а також оздобу її тотемними родовими та зооморфними елементами зображень тварин, квітів чи цілих композицій в поєднанні одного елемента з іншим [3]. Ця оздоба будівлі відрізнялася на той час різьбленими дерев’яними дверима та вікнами, а особливо причілками, які органічно влились в новітню історію народного будівництва на землях, які охоплювали територію Трипільської культури [4]. В них прочитується прадавній генетичний код вірувань, історичного буття та пам’яті.

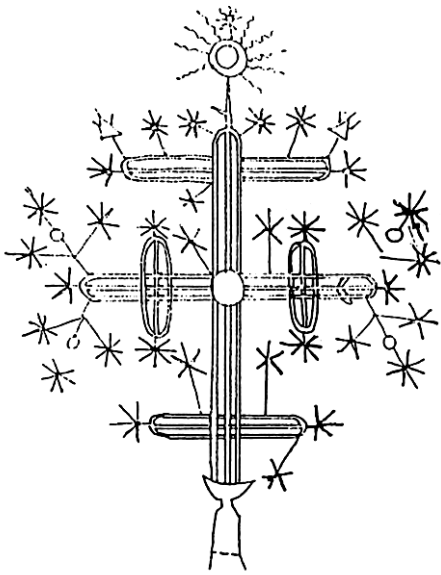
Давньогрецькі та давньоримські будівлі завершувалися синтезом архітектурного та пластичного оздоблення портика. Однак в середині I ст. до н. е. у місті Афіни на вежі Вітрів зустрічаємо найперше завершення конусоподібного даху флюгером у вигляді тритона з витягнутою правою рукою та паличкою, яка вказувала напрям вітру [5]. Будівничі епохи Відродження увінчували свої будівлі неповторними фронтонами, в яких аттик (вінець будівлі) завершувався декоративною та скульптурною пластикою [6].

З часів Київської держави увінчення собору, храму, церкви, каплиці та житлової будівлі кованим хрестом чи солярним знаком до нашого часу не дійшло. Можливо, вони знищені ворожими навалами або, як припускає історик Михайло Брайчевський, “вони були дерев’яними”.

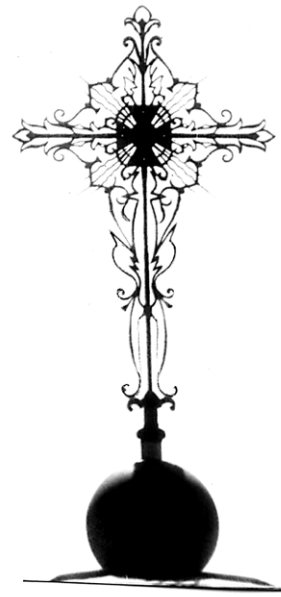
Більш виразного та оригінального способу прикрасити дво- чи чотирихилі дахи будівлі знайшли майстри ковальсько-слюсарської справи, які застосували прорізний та кований художній метал. Його вдале композиційне розташування чи то у вигляді гребня, чи у вигляді замкненого вінця створювало незабутній довготривалий ефект.

Львівські будівлі увінчано досконалими зразками цього виду декоративного кованого металу, а це більше ста будинків львівської містобудівної житлової світської забудови, а ще більше сакральних пам’яток вирізняються серед інших завершеним переплетінням орнаментики, графічною лінією силуету кованого металу (рис. 1, 2).

Найкращі зразки решіток даху, баштових завершень, еркерів, бійниць, фасадних стін тощо знаходимо в будівлях XIX–XX століття. Як зазначає у своїй праці “Железные решетки (кузнечные работы)” інженер І. Рерберг [7], до асортиментного набору цих робіт входили такі вироби: “Решітка на гребені даху”, “Решітка у вигляді вінця башти, бійниці, ковані або ковано-прорізні ковальсько-слюсарські вироби, а також декоровані шпиці, флюгери, хрести на сакральних спорудах, решітки огорожі, хвіртки, дверей, воріт тощо”.

*Рис. 1. Кований хрест
(робота народного майстра)*

*Рис. 2. Хрест над ризницею костелу Кларисок
(вул. Личаківська, 2)*

Отже, охарактеризуємо низку видатних пам'яток львівського ковальства, які надали естетичного вигляду та мистецького завершення архітектурним пам'яткам містобудівної структури.

Найдавнішою кованою решіткою, що дійшла до нашого часу, є решітка на даху будинку № 3 на площі Ринок, відбудованого від його фундаментів у 1771–1772 рр. авторства майстрів ковальсько-слюсарного цеху Львова П. Сенковацького та Я. Зайки [8]. Тоді було створено цілу низку кованих флюгерів, шпич тощо, деякі з яких функціонують і сьогодні.

*Рис. 3. Решітка на гребені башти
будинку на вул. В. Винниченка, 18*

У 1877–1881 рр. завершено будівництво двох імпазантних будівель Львова: будинку Галицького сейму у стилі Віденського неоренесансу (тепер головний корпус Львівського національного університету імені Івана Франка, арх. Ю. Гохбергер) та будинку губернатора Галичини (арх. Ф. Ксенжарський). Обидва архітектурні об'єкти декоровано чималою кількістю кованих елементів, однак

на особливу увагу заслуговують решітки даху та чотирьох башточок замкненої прямокутної будівлі губернаторства (рис. 3).

Характерними рисами цієї решітки є чудово виконаний рапортний уклад орнаменту, який складається з S-подібних елементів, вдало поєднаних кривими лініями, завитками та вертикальною шпичею. Кожна секція рапорту завершується штабкою з трикінцевим завершенням. Шестирапортне переплетіння орнаменту баштової решітки замикають металеві баясини багатопрофільного контуру. Решітки даху внутрішнього двору повторюють триглаву штабку з головного фасаду, але в цьому випадку вони поєднані S-подібним плетивом, закріпленим на двох горизонтальних тягах.

Будинок на вул. Дж. Дудаєва, 8, побудований у 1884–1885 рр. за проектом арх. В. Галицького, вирізняється чотирираменною баштою у формі піраміди та увінчується чудовим металевим завершенням, яке опирається на несучі горизонтальні та стрімкі вертикальні чотиригранні пруті. Слюсар-коваль облагороджує цю конструктивну основу, залучаючи коло як перехідний елемент до пластичних S-подібних елементів та кованої деталі, яка називається “баранячі ріжки”. Чотирикутові розділяючі вертикальні пруті спарені S-подібними елементами, що нагадують серця, які несміливими вогниками освітлюють темряву. Знизу цей символ підтримують S-подібні елементи, подібні на світильники (рис. 4).

Іншим видатним зразком оздоблення кованим металом даху та башт, яке доповнює і збагачує естетичну і духовну сутність архітектурної будівлі, є палац Семенських, збудований на початку XIX століття на вул. Пекарській, 19. У 1893 році арх. І. Левинський та А. Вагнер здійснили досконалу реконструкцію будови, надавши їй вигляду французького барокового ансамблю.

Відомий львівський майстер монументального кованого металу Іван Дашек у цьому ансамблі є автором багатьох пам'яток ковальського мистецтва. Розглянемо дві надзвичайно вдалі решітки даху та башт, які найповніше розкривають стиль європейського кованого металу [4].

Отже, решітка даху складається з двох горизонтальних поділок: нижньої вузької, яка має рапортне повторення двох С-подібних елементів та верхньої розкішно закомпонованої із двох елементів з С-подібної форми. Вони створюють неповторне графічне переплетення решітки. Ненав'язливо доповнює цю композицію акантовий листок, вирізаний із листової бляхи. Легкими домінантами над решіткою здіймаються шпиці, які завершуються квіткою-пуп'янком в обрамленні чотирьох листочків. Кутова шпигу решітки даху є вищою, багато декорованою пишним листям, а з кута даху від неї відходить динамічний С-подібний завиток.

Не менш цікавою решіткою оздоблено дві наріжні башти. Основою рапортного орнаменту решітки стала композиція з С-подібних елементів, вписаних в коло. Її можна розгледіти також на решітці даху. Декоровані кола кріпляться до горизонтальної металевої штабки квадратного перерізу, а також до стрімких вертикальних стріл, верхню частину яких оздоблено хвилястою лінією з С-подібними елементами та листочками, які обіймають стрілу. Решітки як даху, так і башт на кутах увінчуються стрімкою шпигу у вигляді багато декорованої стріли (рис. 5, 6).

Рис. 4. Ковано-слюсарська решітка чотиригранної башти на вул. Дж. Дудасва, 8

Рис. 5. Решітка на гребені даху будинку на вул. Пекарській, 19

Рис. 6. Решітка чотиригранної башти на вул. Пекарській, 19

Архітектори, які проектували в кінці XIX століття, надалі розвивали безмежні можливості ковальського слюсарського металу для естетичного збагачення будівель пластичними та графічними засобами.

За проектом арх. Григорія Пежанського в 1898–1900 рр. будується Педагогічна бурса (тепер Педагогічний коледж) на вул. Туган-Барановського, 7, оздоблена кованим металом авторства Войцеха Коссиби, який виконав весь комплекс ковальського оформлення екстер'єрної та інтер'єрної металевої оздоби (рис. 7).

Конструктивно-пластична концепція решітки на гребені даху легка і доволі проста на перший погляд з її чітким чергуванням горизонтальних і вертикальних штабок. Вони надзвичайно вдало

поєднані кривими лініями та більшими чи меншими завитками. Стріли та шпиці цієї решітки завершуються пуп'янком квітки-лілії та серцеподібним елементом, виготовленим із листової бляхи. Головну шпицю решітки даху виготовлено із круглого стрижня та декоровано овальною накладкою. Верхівку стрижня, яку увінчує букет із акантового листа та з двох напіврозкритих пелюсток квітки, з яких підіймається вістря стріли, виготовлено із листового заліза (рис. 8).

Рис. 7. Решітка на гребені даху будинку на вул. Туган-Барановського, 7

Рис. 8. Верхівка стрижня решітки

На початку ХХ ст. по-новому осмислюють, художньо та технологічно опрацьовують нові елементи та композиції у т. зв. стилі “модерн”, або “сецесія”. Цей стиль характерний насамперед зверненням архітекторів та художників до різноманіття навколишнього світу – рослин та тварин, а також, що не менш важливо, до вивчення зразків народного мистецтва, його творчої інтерпретації, залучення цих проектів до нових архітектурно-будівельних композицій. У будинках стилю “модерн” зникають дво- та чотирихилі дахи, натомість у багатьох будинках фасади проектують і будують майже на всю висоту будівлі, надаючи їй небачених до цього часу можливостей акцентування фасаду кованим прорізним, а також комбінованим металом.

Рис. 9. Металеве завершення фронту будинку № 2 на вул. М. Вороного

Завершення наріжного фронту башти будинку, побудованого в 1902 році арх. Я. Шульцем на вул. Вороного, 3, прикрашає сецесійна решітка, композиція якої ґрунтується на контрасті пластичної динаміки кривих ліній і завитків та вертикальних і горизонтальних ліній. Менші бічні та головна середня вертикалі завершуються меншими та більшими кулями (рис. 9).

Надзвичайно цінними пам'ятками цього стилю є низка решіток, шпиць та вітровказів, які існували чи існують на будівлях Львова, зокрема на будівлі на вул. Руській, 20, збудованій в 1904–1905 рр. архітекторами І. Левинським, Т. Обмінським, О. Лушпинським та Л. Левинським. Ковальсько-слюсарний метал, який увінчує гребінь даху авторства Михайла Стефанівського (рис. 10), напрочуд вдало поєднується з усіма архітектурно-пластичними та конструктивними елементами фасаду: ліпниною, керамічною плиткою, деревом. Однак зупинімося на гребневій решітці даху, яка своїми графічними та площинними засобами кованого металу заслуговує на увагу вчених та мистецтвознавців. Рапортну композицію решітки побудовано з почергових повторів силуетних стилізованих зображень чоловіка та жінки. Основна лито-кована штабка (на жаль, знищено її комплектуючі елементи) зображає матір-

берегиню, інший символ – це, без сумніву, зображення чоловіка. Чоловік та жінка з'єднані двома лініями, які символізують руки та земне життя (рис. 10).

Стиль європейської сецесії в кованому та слюсарному металі можна визначити в оздобленні будинку на вул. П. Дорошенка, 15, побудованого за проектом архітекторів М. Уляма та З. Кандзерського у 1906–1907 рр. Решітку між двома вазами виконано з кривих та прямих спарених горизонтальних та вертикальних штабок. Центральна частина решітки заповнена кривими лініями, півколами, поєднаними між собою бляшаною площиною. Середні прутки у своєму завершенні поєднуються колом та кулею (рис. 11).

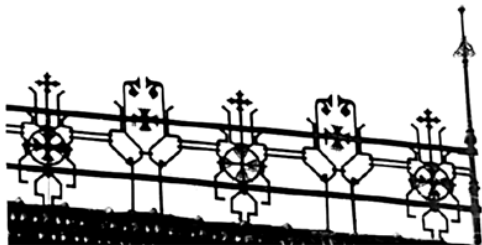

Рис. 10. Металева решітка на гребені даху на вул. Руській, 20

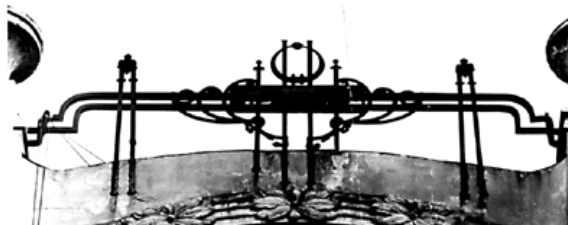

Рис. 11. Металева решітка фасадної стіни будинку на вул. Дорошенка, 15

На думку автора, давно вже час фахово обстежити всі існуючі решітки дахів з метою консервації, фіксації та укріплення цих прекрасних творів ковальсько-слюсарного кованого металу (рис. 12).

Рис. 12. Решітка на гребені даху будинку на вул. Провіті, 8 (вже не існує)

1. Шилов Ю. Брама безсмертя. – К.: Український світ, 1994. – С. 171. 2. Залізняк Л. Найдавніше минуле України. – К.: Либідь, 1995. – С. 77. 3. Історія українського мистецтва. – Т. 5. – К., 1967. – С. 381–384. 4. Самойлович В. Народное архитектурное творчество (по материалам Украинской ССР). – К.: Будівельник, 1977. – С. 84–96. 5. Всеобщая история архитектуры. Т. 1. – М., 1958. – С. 149–163. 6. Брайчевський М. Утверждение христианства на Руси. – К., 1989. – С. 20. 7. Рерберг И. Железные решетки (кузнечные работы). – М., 1899. – С. 5–15. 8. Вуйцик В., Липка Р. Зустріч зі Львовом. – Львів: Каменяр, 1987. – С. 48, 117. 9. Газета “Kurjer Lwowski”. – 1884. – № 149. – С. 3. 10. Львів: Путівник. – Львів: Центр Європи, 1999. – С. 143; Дашек І. Слюсар робіт

артистичних і будівельних.— Львів, вул. Коперніка 52. 11. Войцех Коссіба ф. 146, об. 66. од. збер. 1021 с. 78; Кес Д. *Стили мебели. Изд. Академии Наук Венгрии. – Будапешт, 1984. – С. 202–218;* Тимофієнко В. *Архитектура і монументальне мистецтво (терміни і поняття).* – К., 2002. 12. Каржавин Ф. *Краткий словарь важнейших архитектурных терминов.* – М., 1802. 13. Витрувий М. *Десять книг об архитектуре. Всесоюзная академия архитектуры.* – М., 1936. 14. Полладио А. *Четыре книги об архитектуре. Всесоюзная академия архитектуры.* – М., 1938.

УДК 72.03(09)(477.83-2)

Х.І. Ковальчук

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну та архітектурного середовища

АРХІТЕКТУРНІ ФОРМИ НАДГРОБКІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст. НА ЛИЧАКІВСЬКОМУ ЦВИНТАРІ У ЛЬВОВІ

© Ковальчук Х.І., 2006

Розглянуто архітектурні форми у надгробках першої половини ХІХ ст. на Личаківському цвинтарі у Львові, їх вплив на формування образу пам'ятника та його символічного змісту.

Личаківський цвинтар у Львові було офіційно відкрито у 1786 р. Архітектуру його каплиць та скульптуру розглянуто у багатьох статтях та монографіях [1–3]. Проте в жодній з праць за цією тематикою не розглянуто такого цікавого аспекту, як застосування архітектурних форм у меморіальній пластиці. Натурним обстеженням підтверджено, що пам'ятник, у якому не застосовано архітектурних елементів, є скоріше винятком, ніж правилом.

У першій половині ХІХ ст. панівним стилем у Європі та, зокрема, у Львові, був класицизм. Його стильові ознаки проявились в образотворчому мистецтві, архітектурі та містобудуванні. Однією з основних сфер діяльності львівських скульпторів було створення надгробних пам'ятників, зразки яких збереглися на Личаківському та Янівському цвинтарях та у деяких львівських костелах. У багатьох встановлених тут в кінці ХVІІІ – пер. пол. ХІХ ст. намогильних скульптурах, виконаних Г. Вітвером, А. Шимзером, Й. Шимзером та П. Ойтеле, втілено мистецькі ідеали класицизму – прагнення до реалістичного зображення людського тіла та глибокий символічний зміст. Стильові ознаки класицизму зазначилися на цих надгробках не тільки в скульптурі, а і в архітектурних деталях.

Надгробки та пам'ятники цього часу можна розділити на дві групи: скульптурні та такі, де домінують архітектурні деталі: різноманітні саркофаги, стели, обеліски, урни та надгробки складної форми. Вишуканість архітектурних рішень та їхня складність дають змогу припустити, що ці надгробки створювались скульпторами у співавторстві з архітекторами.

Прикладом подібної співпраці є надгробок Марії-Анни з Каліновських, графині Понінської, яка померла у Львові у 1790 р. (Личаківський цвинтар, поле 7). Скульптуру в образі Матері Божої, яка стоїть на земній кулі і попирає ногами змію, виконана Г. Вітвером, символізує перемогу добра над підступністю і злом. Скульптурну композицію розміщено на високому кам'яному постаменті складної форми, у нижній частині якого знаходяться таблиця з епітафією, рельєф з гербами Понінських і Каліновських та різьблений кам'яний картуш (рис. 1). Майже навпроти пам'ятника графині Понінській, на полі 6, знаходиться інший надгробок першої половини ХІХ ст. у формі чотиригранної стели, цоколь якої прикрашено рельєфним картушем, подібним до різьби на цоколі надгробка графині Понінської.

Подібну ж композицію – скульптура на складному високому постаменті – має надгробок, виконаний А. Шимзером на могилі Марії-Катерини Чадор (Личаківський цвинтар, поле 2).